

עליית בית שני

אֲנִי יִשְׁנָה וְלִבִּי עַר קוֹל דּוֹדִי דּוֹפֵק פֶּתַחַי לִי אַחֲתִי וְעֵינַי יוֹנְתִי תַמְתִּי שְׂרָאשִׁי נִמְלֵא טַל קְוֻצוֹתַי רְסִיסֵי לִלְיָהּ:
... קִמְתִּי אֲנִי לִפְתַּח לְדוֹדִי וְיָדִי נָטְפו מוֹר וְאַצְבָּעֵתִי מוֹר עֵבֶר עַל כַּפּוֹת הַמְּנַעוֹל: פֶּתַחַתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חִמַּק
עֵבֶר נִפְשִׁי יִצָּאָה בְּדַבְרוֹ בְּקִשְׁתִּיהוּ וְלֹא מִצָּאֲתִיהוּ וְלֹא עָנְנִי: (שיר השירים ה ב-1).¹

שיר השירים רבה פרשה ה, סימן ה בהוצאת דונסקי²

"קמתי אני לפתוח לדודי" - קמתי אני ולא אומות העולם.³ תרגם רבי יעקב בר אבונה קמי ר' יצחק: כתיב: "ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהנים והלויים" (עזרא א ה); ליהודה שהוא מלך, ובנימין שבת המקדש בחלקו. לכהנים - מפני העבודה, וללויים - מפני הדוכן, "לפתוח לדודי" - בתשובה, "וידי נטפו מור" - מררים, דגזר כורש ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבר.⁴
א"ר יוחנן: כתיב: "חשך השמש בצאתו" (ישעיה יג ו), לוי הוה קבל ההוא יומא ולא דנחה.⁵ יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממת. אמר: מה טיבה של מדינה זו שוממת? אִיכָן הַסְּהָבִים? אִיכָן הַסְּפָפִים? אמרי לו: ולא אתה הוא שגזרת ואמרת כל היהודים יצאו ויבנו את בית המקדש? מהם הַסְּהָבִים ומהם הַסְּפָפִים. הא דסלקין למבנא מקדשא.⁶ באותה שעה גזר ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבור.⁷
דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה, אמרו: מוטב שנאכל סעודת ארץ ישראל ונברך על ארץ ישראל.⁸ עזרא וסיעתו וחבורתו לא עלו באותה שעה. ולמה לא עלה באותה שעה עזרא? שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה. ויעלה ברוך בן נריה! אלא אמרי: ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה, ואפילו בגלגלטיקא לא היה יכול להיטען.⁹ אמר ריש לקיש: מהקב"ה היה שלא עלה עזרא באותה שעה, שאילו עלה עזרא באותה שעה, היה לשטן לקטרג ולומר: מוטב שישמש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוצדק כהן גדול. ויהושע בן יהוצדק היה כהן גדול בן כהן גדול, אבל עזרא, ע"י שהיה אדם צדיק, לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו. א"ר סימון: קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להיעקר ממקומה. - "על כפות המנעול", שמשם ננעל פרת לפניו.¹⁰

¹ ראה דברינו קול דודי במועד זה בשנה האחרת. שם התמקדנו בדרשות על יציאת מצרים, בקריאת הדוד בדפיקתו בדלת להוציא את בני ישראל ממצרים, וכידוע לא כולם נענו ויצאו רק אחד מחמישה (20%)! ולשיטה אחרת אחד מחמישים ואפילו מחמש מאות! מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא פרשה יב. ולצידם ערב רב. ושם סיימנו בדרשה על עליית בית שני, גם שם דפק הדוד ושמע מי ששמע ועלה מי שעלה (וחזרו הדברים בשלישית גם בימינו כידוע). ושם קצרנו בנושא עליית בית שני והבטחנו לחזור ולדון בו בהרחבה בהזדמנות אחרת. והנה הגיעה השעה לקיים ההבטחה.

² מהדורת שמשון דונסקי, דביר, ירושלים תל אביב, 1980. ופה ושם הרשינו לתרגם קטעים מארמית לעברית עפ"י פירוש זה.

³ פירוש עץ יוסף (המובא בדונסקי) מסביר שקטע זה מתייחס למסופר להלן בשיר השירים רבה ז יג שבין כל הנבחרים מכל האומות, לעמוד לשרת לפני נבוכדנצאר, רק חנניה, מישאל ועזריה, לא השתחוו לפסל שבנה נבוכדנצאר. אבל לפי העניין, מדובר בעלייה לארץ ובימי כורש ולא בימי נבוכדנצאר ואם כך, אז הרי לפנינו פירוש השונה מכל מה שנראה להלן, היינו שהעלייה בבית שני, הגם שהייתה לכתחילה ברשות האומות (כורש), נקבעה, בסופו של דבר, ע"י הרצון של עם ישראל, לטוב או למוטב, להיענות לפתח זה שכורש פתח בפניהם. כך נראה לפי המשך הדרש, ובפרט עקב הזכרת מלכות יהודה: "ליהודה שהוא מלך".

⁴ אבל בסופו של דבר, הוחמצה השעה והקימה הראשונה הפכה להחמצה והמור הטוב הפך למררים. כורש שינה דעתו, מסיבה שעוד נראה להלן, ומי שלא נענה לקריאה הראשונה (והשנייה, עזרא ונחמיה) ולא עבר את הפרת מערבה, שוב לא יכול היה לעבור ועלות. אולי בודדים כן, אבל לא בהמונים, לא כחומה, ולא עוד ברשות מדינית ברורה. ובין כך ובין כך, הדוד חמק עבר.

⁵ הלוואי ולא זרחה השמש באותו היום. היום בו שינה כורש את דעתו וגזר שאין יותר אפשרות לעלות לארץ.

⁶ כורש, שיצא לטייל במדינה לא הבין לאן נעלמו כל בעלי המלאכה וענו לו: אתה הוא שהרשית ליהודים לעלות לארץ, והם, שהיו כנראה חלק ניכר מהצורפים במדינה, חסרים כעת. יציאת היהודים פוגעת בכלכלת המדינה, ודאי לזה לא התכוון כורש.

⁷ כורש משנה דעתו ומוציא "ספר לבן". אבל הסיבה לא הייתה המריבות וההלשנות והסכסוכים שהיו בארץ ישראל, בין עולי בבל ובין עמי הארץ (ראה ספר עזרא), ובדומה לספר הלבן של הבריטים במאה העשרים, אלא הפגיעה בכלכלת פרס. אולי המדרש מגזים כאן קצת, אבל לשיטה זו אין להאשים את גולי בבל שלא עלו לארץ, כפי הדעות שנראה בהמשך.

⁸ "על ארץ חמדה טובה שרצית והנחלת לאבותינו", ולא ברור מאיפה לקח המדרש את עליית דניאל לארץ, אך כך הוא גם במדרש גתחומא פרשת נח סימן ה: "... דניאל ראה בנין בית ראשון וראה חרב וחזר וראה בניו בבנין בית שני".

⁹ גלגלטיקא או לקטיקא או גלוגדקא, מילה ביוונית שמירושה אפיריון. ראה קהלת רבה ט א: "וישאו בני ישראל את יעקב אביהם - בגופו, ואפילו בגלגלטיקא לא היה יכול להיטען".

¹⁰ בקיצור, הרבה סיבות טובות למה לא לעלות לארץ ישראל, משם ומפה. משם, שאי אפשר לעזוב את הזקנים, את המשפחה ואת המורים - הרבנים. והם עצמם, כבר זקנים ולא יכולים לעלות (והרי בכל רגע יהיה מצב כזה). וסיבות מפה, שלא ירבו ח"ח מחלוקות בישראל, מי יהיה הרב הראשי, מי ראש אב בתי הדין, מי ראש הסוכנות היהודית ומי מנהל קול ציון לגולה וכו'. העיקר היא "זכות אבות" ושלשלת הייחוסין וארץ ישראל תחכה לבניה ...

דבר אחר: "קמתי אני" - ולא אומות העולם. "לפתוח לדודי" - בתשובה, "וידי נטפו מור" - מררים, שאמרת: לעגל: "אלה אלהיך ישראל" (שמות לב ד). "ואצבעותי מור עובר" - , אעפ"כ מור עובר - עבר על מררי, שנאמר: "וינחם ה' על הרעה" (שם שם יד), "על כפות המנעול" - שמשם ננעל בפניהם שלא יכנסו לארץ ישראל.¹¹

שיר השירים רבה (דונסקי) פרשה ח סימן יא

רבנן פתרי קרא בעולי גולה.¹² "אחות לנו קטנה" - אלו עולי גולה, "קטנה" - שהיו דלים באוכלוסין, "ושדים אין לה" - אלו חמשה דברים שהיה בית אחרון חסר מן הראשון, ואלו הן: אש של מעלה, ושמן המשחה, ארון, רוח הקודש, ואורים ותומים... "מה נעשה לאחותנו" - מה נעשה ביום שיגזור כורש: "די עבר פרת עבר די לא עבר לא יעבור". "אם חומה היא" - אילו ישראל העלו חומה מבבל, לא חרב בית המקדש בהיא שעתא פעם שנית.¹³

רבי זעירא יצא לשוק לקנות מקח מסוים. אמר למוכר: שקול כיאות (תן מידה יפה). אמר לו: אין אתה הולך מכאן, בבלי שאבותיך החריבו את בית המקדש.¹⁴ באותה שעה אמר ר' זעירא: האם אין אבותי כאבותיו של זה? נכנס לבית הוועד ושמע קולו של רבי שילא שיושב ודורש: "אם חומה היא" - אילו עלו ישראל חומה מן הגולה, לא חרב בית המקדש פעם שנייה. אמר: יפה לימדני עם הארץ.¹⁵

מסכת יומא דף ט עמוד ב

רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו: ראשונים שנתגלה עונם - נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם - לא נתגלה קצם.¹⁶ אמר רבי יוחנן: טובה ציפורנם של ראשונים מכריסם של אחרונים. - אמר ליה ריש לקיש: אדרבה, אחרונים עדיפי, אף על גב דאיכא שעבוד מלכות - קא עסקי בתורה! אמר ליה: בירה תוכיח, שחזרה

¹¹ לכאורה זו דרשה שונה המדברת אמנם על יציאה דומה וקודמת ליציאת בבל, היא יציאת מצרים, אבל בהקשר עם חטא העגל. אלא שהסיומת המדברת על ארץ ישראל שנעלה בפניהם, יוצרת בל"ז קשר לעניינינו, בנוסף לסמיכות המדרשים (שהיא אולי מעשה ידי העורכים). הקשר הכללי בין חטא העגל לחטא המרגלים יסודו בפסוק: "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם" (שמות לב לד), הקובע שלמרות שנאמר: "וינחם ה' על הרעה", כפי שהמדרש שלנו מביא, נשאר "חוב קטן" שנגבה מעם ישראל בכל דור ודור. כדברי הירושלמי במסכת תענית פרק ד הלכה ה: "אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטיו של עגל". אבל את הקשר לחטא המרגלים ולארץ ישראל, מצאנו דווקא בחיבור פירוש רש"י לשמות לב לד: "ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות, ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל"; עם דבריו בספר במדבר יד לג: "וזהו שנאמר (שמות לב, לד) וביום פקדי, במרגלים, ופקדתי עליהם חטאתם". ונראה שאולי גם המדרש שלנו מצטרף לקו זה ולא עוד אלא שהוא מעצים את אפקט חטא העגל עד תקופת עליית בית שני שלא הזכירו בה. ראה דברינו [חטא העגל לדורות](#) בפרשת כי תשא.

¹² פתר קרא, היינו, דרש את הפסוק. הפסוקים שמדרש זה והבאים אחריו דנים עליהם הם משיר השירים ח ח-ט: "אחות לנו קטנה וְשִׁדְיִים אֵין לָהּ מִהַ נְעִשָׂה לְאַחֲתָנוּ בְיוֹם שִׁדְבָר בָּהּ: אִם חוּמָה הִיא נִבְנָה עָלֶיהָ טִירַת כֶּסֶף וְאִם דָּלַת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לֹחַ אֶרֶז". מילת המפתח כאן היא "חומה".

¹³ אילו עלו בני ישראל כולם כחומה אחת (הרבה, בשורה אחת, חזית אחת, כחומה חזקה) ונענו כולם לקריאתו של כורש, היה המפעל גדול וחזק עד שלא היה נחרב הבית בשנית. ראה הצעתו של בעל תמימה בפירוש על הפסוק בשיר השירים ח הערה גב להסביר את נושא "חומה" על פי הפסוק ביובאל ב: "כאנשי מלחמה יעלו חומה". אבל לא נראה שהכוונה כאן היא שהיו עולים כצבא מלחמה.

¹⁴ נראה שלא סירב למכור לו, אלא שליווה את המקח בתוכחה וגערה ואולי גם השתתה. כאומר: לא תזוז מכאן עד שתשמע מה שיש לי לומר לך.

¹⁵ נראה שדווקא לר' זירא שעלה מבבל לארץ ישראל לא היה מגיע יחס כזה, אבל הוא קיבל זאת באהבה וראה בדבר זה חלק מ"קליטת עלייה" וייסורי ארץ ישראל שבהם הצטיינו ילידי הארץ, מאז ומתמיד, בבואם לקבל פני העולים החדשים. ראה הסיפור בגמרא שבת מא ע"א, כיצד הוא משתמט מרב יהודה רבו שפסק: "כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה", כשהוא מנסה לעלות לארץ בניגוד לרצונו. ראה גם כיצד הוא חוצה את הירדן עם בגדיו בחפזו להיכנס לארץ ומצטדק ואומר: "מקום שמשא ואהרון לא זכו להגיע אליו, מי יאמר שאני אזכה?" (כתובות קיב ע"א, ירושלמי שביעית פרק ד הלכה ז). וראה עוד כיצד בתחילת לימודו בארץ ישראל (אצל ר' יוחנן בטבריה) הוא צם מאה תעניות, כדי לשכוח את תורת חוץ לארץ (בבא מציעא פה ע"א).

¹⁶ גלות בית ראשון הייתה לזמן קצוב של שבעים שנה, כפי שהובטח לעם ישראל ע"י ירמיהו הנביא: "כי כה אמר ה' כי לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה" (ירמיהו כט י), אבל הגלות השנייה, זו שלאחר חורבן בית שני, אין לה קצבה ואין יודע עד מתי. החכמים המוזכרים כאן, ר' יוחנן, ר' אלעזר ולהלן ריש לקיש, הם דור שני לאמוראים, זמנם הוא כ-200 שנה לאחר החורבן ועדיין בית המקדש שמש. ראה בגמרא שם את ההשוואה הידועה בין חטאם של אנשי בית ראשון ובית שני: "מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים... אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות: עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים". ועוד שם על אנשי בית ראשון: "רשעים היו, אלא שתלו בטחונם בקב"ה". אלא שהגמרא שלנו, וכן כל המדרשים שאנו מתמקדים בהם הפעם, מחפשים את חולשת בית שני ביסודותיו, בהתחלתו שלא הייתה מוצקה ואיתנה. הבית אמנם חרב בשל אנשי ירושלים וארץ ישראל שחטאו, אך אנשי בבל ושאר תפוצות ישראל שלא נענו לקריאה ולא באו לחזק את היישוב המתחדש בבית שני, אשמים לא פחות. אשמתם נעוצה ביסודותיו החלשים והרעועים של בית שני.

לראשונים ולא חזרה לאחרונים. שאלו את רבי אלעזר: ראשונים גדולים או אחרונים גדולים? - אמר להם: תנו עיניכם בבירה. איכא דאמרי, אמר להם: עידיכם בירה.¹⁷

ריש לקיש הוי סחי בירדנא. אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא. אמר ליה: אלהא! סנינא לכו, דכתיב: "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז" (שיר השירים ח ט). אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו. עכשו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו...¹⁸ כדתניא: משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל, ועדיין היו משתמשין בבת קול...¹⁹

כי אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה: לאו היינו טעמא. אי נמי סליקו כולהו בימי עזרא לא הוה שריא שכינה במקדש שני, דכתיב: "יפת אלוהים ליפת וישכן באוהלי שם" - אף על גב דיפת אלוהים ליפת - אין השכינה שורה אלא באוהלי שם.²⁰

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה לה

"אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז", (שיר השירים ח ט) - כנגד מי אמר שלמה למקרא הזה? לא אמרו אלא כנגד כנסת ישראל, שבשעה שנבנה הבית האחרון לא שרתה בו שכינה, שכך אמד הקב"ה: אם עולים ישראל כולם, תשרה שכינה; ואם לאו, לא ישתמשו אלא בבת קול, שנאמר: "וְרַבִּים מִהַכְּהֵנִים וְהַלְוִיִּם וְרֵאשֵׁי הָאֲבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בְּכִים בְּקוֹל גְּדוֹל וְרַבִּים בְּתַרְוֵעָה בְּשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל" (עזרא ג יב).²¹ ואומר: "מי בכס הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם רואים אותו היום ועתה הלא קטן הוא בעיניכם". (חגי ב' ג'). מפני מה מחצה בוכים ומחצה שמחים? אלא, זקנים שראו בכבוד הבית הזה ששרתה בו שכינה וראו הבית האחרון שלא שרתה בו שכינה היו בוכים. אבל בנייהם שלא ראו בכבוד הבית הראשון וראו בבניין של בית האחרון, היו שמחים. לכך נאמר: "ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות... אשר ראו את הבית הראשון... בוכים בקול גדול... ורבים בתרועה בשמחה להרים קול" (עזרא שם).²²

אמר רבי יצחק: מפני מה לא שרתה שכינה בבית האחרון שבנו בני הגולה? מפני שבנאו כורש מלך פרס שהוא מזרעו של יפת. לפי שאין שכינה שורה במעשי ידיו של יפת. אבל בית הראשון שבנו בני ישראל בניו של שם,

¹⁷ קוטנו וחוסר תפארתו של בית שני, בהשוואה עם הבית הראשון, הוא ההוכחה שהראשונים עדיפים. ועל כך אפשר להקשות מבניין הורדוס עליו נאמרו דברים רבים בשבח בנייתו (תענית כג ע"א) ותפארת עבודתו (סוכה נא ע"ב), אבל לא נאריך כאן. ובאשר להשוואה הכללית בין ראשונים ואחרונים, ראה דברינו [חדשים גם ישנים](#) בשבת זו - שיר השירים.

¹⁸ ריש לקיש (אשר כנראה לא פסק מחיבתו לנהר הירדן גם אחרי שחזר אל בית המדרש ונשא לאישה את אחותו של ר' יוחנן ונעשה גיסו ובר הפלוגתא שלו, ראה בבא מציעא פד ע"א) נזף ברבה בר בר חנה (כאשר הלה נותן לו יד ועוזר לו לצאת מרחיצתו בירדן), כמייצג יהדות בבל, על שגולי בבל לא עלו לארץ בהמוניהם בתקופת עזרא (רבה בר בר חנה דווקא עלה מבבל לארץ ישראל, אבל כנראה חזר אח"כ לבבל). ריש לקיש מותח ביקורת קשה על תחילת תקופת בית שני שבה עם ישראל לא עולה בהמוניו לארץ ובכך קובע מראש את גורלו של בית שני הדתי והמדיני, אך בה בעת הוא משבח את הדורות שלאחר החורבן שעוסקים בתורה וביישוב ארץ ישראל, תחת שיעבוד מלכויות, וסבור שהם עדיפים גם על "ימי הזוהר" של בית ראשון. שיטת ר' יוחנן, לעומת זאת, רואה בבית ראשון, בפרט בכך שגלותם הייתה קצרה ותחומה, מודל עדיף, ועם זאת הוא מסנגר על בית שני, כפי שנראה להלן.

¹⁹ ולא רק רוח הקודש, אלא דברים נוספים. ראה יומא כא ע"ב: "חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים". בהבדל מסוים משיר השירים ח יא שראינו לעיל: "אלו חמשה דברים שהיה בית אחרון חסר מן הראשון, ואלו הן: אש של מעלה, ושמן המשחה, ארון, רוח הקודש, ואורים ותומים".

²⁰ ר' יוחנן מדגיש את העובדה שבית שני שקם בחסדי אומות העולם, המיוצגים ע"י "יפת", אינו "אהלי שם", אינו כבית ראשון שהוקם ע"י צאצאי שם (שלמה). וממילא, אין להאשים כ"כ את בני בבל באי השראת השכינה בבית שני כפי שהייתה בראשון (סניגוריה קצת מפתיעה מראש ישיבת טבריה שידוע בקנאותו להגמוניה של ארץ ישראל בימיו). ריש לקיש יטען לעומתו, מן הסתם, שדא עקא, אילו עלה עם ישראל בהמוניו הייתה התלות באומות העולם קטנה ובהדרגה היה בית שני הופך לאוהלי שם. וכבר הרחבנו בנושא יפיותו של יפת ואהלי שם בדברינו [בין יפת לאהלי שם](#) בפרשת נח.

²¹ על התקוות הגדולות של בית שני ראה הפטרת שבת חנוכה ודברינו [בין נרות שלמה ונרות זכריה](#) בחנוכה.

²² הבנים מייצגים את העולם החדש, הבנוי. הזקנים, וכל מי שמשמר את ההיסטוריה רואה עולם בנוי ונזכר בעולם הבנוי שקדם לו ובחורבן שהיה ביניהם: "שלושה ראו ג' עולמות: נח, ודניאל, ואיוב. נח ראה עולם ביישובו וראהו בחורבנו וחזר וראהו ביישובו. דניאל ראה בנין בית ראשון וראהו חרב וחזר וראהו בנוי בבנין בית שני. איוב ראה בנין ביתו וחורבנו וחזר וראה ביישובו" (מדרש תנחומא פרשת נח סימן ה). נח חושש (יודע?) שהעולם שאחרי המבול שוב לא יחזור לעולם שלפני המבול. וכך גם בית המקדש וכך גם ביתו הפרטי של מי שלקה כאיוב. (והדברים קשורים גם לדורנו שראה עולם בנוי וחרב ובנוי, ראה ספרו של [משה מאיה בשם זה, הוצאת תבונות, אלוך שבות, תשס"ב](#)). לעומתם יאמר המדרש שלנו שהייתה אפשרות אחרת ועם ישראל לא יכול להאשים אלא את עצמו: "כך אמד הקב"ה: אם עולים ישראל כולם, תשרה שכינה". ונראה שהדברים מגיעים הדברים עד ימינו אנו, הבכי והשמחה, התקווה שהפעם זה יהיה אחרת, מול הפסימיות הידועה שלנו.

שרתה בו שכנה, שנאמר: "יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם" (בראשית ט כז), עליהם אמר שלמה ומשבח את כנסת ישראל ואומר: "אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה" (משלי לא י).²³

ספר הכוזרי מאמר ב סימן כד

אמר החבר: הובשתני מלך כוזר, והעוון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמה שאמר: "רני ושמחי בת ציון" (זכריה ב' יד). כי כבר היה הענין האלהי מזומן לחול כאשר בתחילה, אילו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה. אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל, רוצים בגלות ובעבודה שלא ייפרדו ממשכנותיהם וענייניהם. ושמה על זה אמר שלמה: "אני ישנה ולבי ער". כינה הגלות בשינה והלב הער התמדת הנבואה ביניהם. "קול דודי דופק", קריאת האלהים לשוב.²⁴

"ישראל נמלא טל", על השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר: "פשטתי את כתנתי", על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן החור", על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם ...²⁵

מדרש תנחומא (בובר) פרשת דברים סימן ד

"הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת אוּ בְּאֵלוֹת הַשָּׁדָה אִם תַּעֲרִוּ וְאִם תַּעֲזָרוּ אֶת הָאֲהָבָה עַד שֶׁתִּחַפְּצוּ" (שיר השירים ב ז), שלש שבועות בשיר השירים למה? אחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יגלו את הקץ, ושלא ידחקו את הקץ, ושלא ימרדו על המלכויות.²⁶

שבת שלום וחג שמח

מחלקי המים

²³ רבי יצחק מצטרף לכאורה לגישת ר' יוחנן, כנגד ריש לקיש, אבל נראה שיותר משהוא בא להגן על יהודי בבל שלא עלו בהמוניהם בשיבת ציון (כשיטת ר' יוחנן), הוא מדגיש את ההבדל בין בית ראשון שנבנה מתוך עצמאות ושלטון ישראל לבית שני שנבנה בחסדי אומות העולם ("כורש ציוה לבנותו ודריש בנאו", מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק ט) עיקרו של מדרש זה הוא בגעגועים לבית ראשון והכרה בחלקיות הגאולה של בית שני. "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות – כשנות שלמה" (איכה רבה ה כא). וכל זאת, אגב דרשה של הפסוק: "רוני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאום ה'" שנבואת זכריהו לבאי שיבת ציון - הפטרה שלפי הפסיקתא שייכת לשבע פרשיות הנחמה (כי תבוא) ובימינו קוראים אותה גם בחנוכה. ראה דברינו [ברות זכריה](#) בחנוכה. מרד החשמונאים הפיח תקווה חדשה להחזרת עטרה ליושנה, ל"קמת" שני של בית שני ושוב חזרו לתלות באומות העולם: "קמתי אני, ולא אומות העולם".

²⁴ נוקש משמע דופק קלות כפירוש רש"י בראשית לג יג (פרשת וישלח): "קול דודי דופק - נוקש בדלת". ובפירוש המשנה לרמב"ם מסכת תמיד פרק א משנה ב: "ומלת דפק, מורה על נקישת הדלת בקלות ורפיון אמר קול דודי דופק פתחי לי וכו'". וראה גם בפירוש רד"ק ומצודות לשופטים יט כב: "ענין הכאה בנחת על הדלת כמו קול דודי דופק". נראה שלעיתים מספיקה נקישת קלה בדלת והרבה תלוי באוזנו של השומע. יש מי ששמע וקם ועלה, ויש מי שהנקישה לא הייתה מספיק חזקה עבורו, וגם לא הצהרת בלפור והחלטת האר"ם (ראה שוב לעיל "קמתי אני ולא אומות העולם") והוא עוד מצפה לשופרו של משיח. ובימינו, ידועה קריאתו הנואשת של חיים וויצמן בשנות העשרים של המאה שעברה: "עם ישראל איכה". ראה עוד מאמרו של הרב יוסף דב סולובייצ'ק "קול דודי דופק" שנכתב ונישא לכבוד יום העצמאות השמיני של מדינת ישראל. ראה [הערך בויקיפדיה](#) והמשך משם.

²⁵ מפרספקטיבה של ר' יהודה הלוי שחלם והתגעגע לארץ ישראל ופייט ושר לה שירים: "לבי במזרח ואנכי בסוף מערב, איך אטעמה את אָשֶׁר אָכַל וְאֵיךְ יַעֲרֵב ... אֱלֹהֵי, מְשַׁכְּנֵתִיךְ יְדִידוֹת, וְקִרְבָּתְךָ בְּמִרְאָה לֹא בְּחִידוֹת, הִבִּיאֵנִי חֲלוּמֵי מִקְדָּשֵׁי אֵל, וְשִׁרְתִּי מִלְּאֲכוֹתָיו הַחֲמוּדוֹת, מְנַקְדוֹת מִבְּטוֹ נִרְאֶה "הַפְּסוּס" שֶׁל בֵּית שְׁנֵי עוֹוֹן כְּבֹד שְׁאִין לוֹ הַסֵּבֵר, לֹא בִפְנֵי מֶלֶךְ כּוֹזֵר וְלֹא בִפְנֵינוּ אֲנִי בְּרֵאֵי. "הוֹבִשְׁתִּנִּי" הוּא אֹמֵר וּמִתּוֹדָה שֶׁלֹא קִיַּמְנוּ אֶת יַעֲדוֹנוּ בְּבֵית שְׁנֵי. אֵךְ לֹא צָרִיךְ לְהִרְחִיק לִכְתּוֹת עַד סֵפֶר הַכּוֹזֵרִי. אִם נִחְזוֹר לְשִׁיר הַשִּׁירִים רֵבֶה פִּרְשָׁה הַ, שֶׁרַק מִקְצָתָהּ הִבְאֵנוּ, שֶׁם נִמְשַׁכְּוֹת הַדְּרָשׁוֹת עַל עֲלִיַּת בֵּית שְׁנֵי שֶׁרַק מִעֲטִים שִׁמְעוּ אֶת הַנְּקִישָׁה וְעָלוּ וּבָאוּ. וְשֶׁם הוּא מִמְשִׁיךְ וְדוֹרֵשׁ אֶת הַפְּסוּקִים: פְּשֻׁטֵי אֶת פְּתַנְתִּי אֵיכָה אֶלְבָּשְׁנָה ... פְּתַחְתִּי אֲנִי לְדוּדֵי וְדוּדֵי חֲמֵק עֲבָר וכו'". ועד כאן.

²⁶ ובמסכת כתובות דף קיא עמוד א הוא בנוסח קצת אחר: "ג' שבועות הללו למה? אחת, שלא יעלו ישראל בחומה; ואחת, שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם; ואחת, שהשביע הקב"ה את העובדי כוכבים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי". כאן נזכר עניין ה"חומה", אולי כנגד אי העלייה בחומה שראינו לעיל בביקורת על עליית בית שני, וכן נוספה גם שבועה לאומות העולם שלא ישעבדו את ישראל יותר מדאי. האם מדרשים אלה, שכידוע שמשו בידי מתנגדי הציונות הדתית לנגח אותה ולהצדקת התנגדותם למפעל הציוני בימינו, משקפים שינוי באורח החשיבה של חכמינו לאחר האכזבה הגדולה מבית שני ואי ראיית קץ הגלות כפי שנקצבה לבית ראשון? לא דווקא. אך דברים אלה דורשים הסבר נפרד וכבר גלשנו הרבה במקום ובזמן ואולי גם ברוח הדברים וגלשנו יותר מדי לענייני דיומא. ועם שותי המים הסליחה על כל זאת.